دەوری پیتە بزوێنی «ە» لە زمانی کوردی دا

● نوری عەلی ئەمین ●

ئەم پیتە - وەك لەمەولا دەبینین - دەورێکی گرنگ و بەسوود لە زمانی کوردی‌دا دەبینێ و دەتوانرێ بە یاریدەی ئەم پیتەوە زۆر وشەی نوێ و زاراوەی نوێ دروست بکرێت و بخریتە سەر گەنجینەی زمانی کوردی.

ئەوا یەکەیەکەش لەم دەورانە دەدوێم، کە ئەم پیتە بزوێنە لە زمانی کوردی‌دا دەی‌بینێ:

١ - دەوری بزوێن:

بزوێنەکانی (ۆ، و، وو، ا، ی، ێ، وێ. .) چ دەورێ دەبینن لە دارشتنی وشەدا ئەمیش هەمان دەور دەبینێ لە دارشتنی وشەو برگەدا، بۆ وینە:

بە پێکەنینی زاڵم باوەڕ مەکە.

لەم گوتنەدا، پێنج جار چاومان بە بزوێنی (ە) دەکەوێت:

- لە وشەی (بە)دا، لەم وشەیەدا پیتە نەبزوێنی (ب) بە یاریدەی بزوێنی (ە) توانیویەتی وشەی (بە) کە لەیەك برگە پێك هاتووە، دابرێژێ.
- لە وشەی (پێکەنین)دا، پیتی (ک)ی نەبزوێن توانیویەتی بە یاریدەی بزوێنی (ە) برگەی (کە) لە وشەکەدا، دابرێژێ.
- لە وشەی (باوەڕ)دا، پیتە نەبزوێنی (و) توانیویەتی بە یاریدەی پیتە بزوێنی (ە) برگەی (وەڕ) لە وشەکەدا، دابرێژێ.

- لە وشەی (مەکە)دا:

أ - پیتە نەبزوێنی (م) توانیویەتی بە یاریدەی بزوێنی (ە) برگەی (مە) لە وشەی (مەکە)دا، دابرێژێ.

ب - پیتە نەبزوێنی (ک) توانیویەتی بە یاریدەی بزوێنی (ە) برگەی (کە) لە وشەی (مەکە)دا، دابرێژێ.

٢ - دەوری پاشگر:

ئەم بزوێنە (ە) وەك پاشگر بەکار دەهێنرێ، دەخرێتە تەك وشەیێکی‌تر، بە هەردووکیان وشەیێکی نوێ بۆ واتاو، مەبەستێکی نوێ پێك دەهێنن (دادەرێژن).

١ - لەگەڵ ناوی سادەدا، ناوی دارژ و پێك دەهێنێ، وەك:

ئاگر + ە ← ئاگرە
خشت + ە ← خشتە
گورز + ە ← گورزە
مشت + ە ← مشتە
رست + ە ← رستە
دەست + ە ← دەستە
خەڵوز + ە ← خەڵوزە
پشتێن + ە ← پشتێنە
خەرمان + ە ← خەرمانە

٢ ـ لەتەك ئاوەڵناوی سادەدا، ناوی دارڕاو پێك دەهێنێ، وەك:

راست + ە ← راستە
سەوز + ە ← سەوزە
چەوت + ە ← چەوتە
خراپ + ە ← خراپە
چاك + ە ← چاكە
حەوت + ە ← حەوتە
تەر + ە ← تەرە
چل + ە ← چلە (چلەی زستان)

٣ ـ لەگەڵ ئاوەڵفرمانی سادەدا، ناوی دارڕاو دروست دەكات، وەك:

هاوین + ە ← هاوینە
زستان + ە ← زستانە
بەهار + ە ← بەهارە
شەو + ە ← شەوە
پشت + ە ← پشتە
سەر + ە ← سەرە (ئافرەتی سەرە).

٤ ـ لەیەل رەگی فرمانی سادەدا، ناوی دارڕاو دروست دەكات، وەك:

چاوگ	رەگ	ناوی دارڕاو
پژمین	پژم	پژم + ە ← پژمە
پرسین	پرس	پرس + ە ← پرسە
كۆكین	كۆك	كۆك + ە ← كۆكە
رژان	(رژ - رێژ)	رێژ + ە ← رێژە
تەقین	تەق	تەق + ە ← تەقە
لەرزین	لەرز	لەرز + ە ← لەرزە
لەرین	لەر	لەر + ە ← لەرە
جوولان	جووڵ	جووڵ + ە ← جووڵە
دزین	دز	دز + ە ← دزە
گوتن	گوت	گوت + ە ← گوتە
گیران	گیر	گیر + ە ← گیرە

٥ ـ لەگەڵ قەدی فرمانی سادە، یان ناسادە ئاوەڵناوی بەركاری دارڕاو، پێك دەهێنێ:

چاووگ	قەد	ئاوەڵناوی بەركاری دارڕاو
كوشتن	كوشت	كوشت + ە ← كوشتە
بەستن	بەست	بەست + ە ← بەستە
گەستن	گەست	گەست + ە ← گەستە
سپاردن	سپارد	سپارد + ە ← سپاردە
بژاردن	بژارد	بژارد + ە ← بژاردە
بواردن	بوارد	بوارد + ە ← بواردە
پەستاوتن	پەستاوت	پەستاوت + ە ← پەستاوتە
قەڵاشتن	قەڵاشت	قەڵاشت + ە ← قەڵاشتە
دابەستن	دابەست	دابەست + ە ← دابەستە

٦ ـ لەتەك قەدی فرمانی سادەدا، ئاوەڵناوی كارای دارڕاو، پێك دەهێنێ، وەك:

چاووگ	قەد	ئاوەڵناوی کارای دارِژاو
خواردن	خوارد	خوارد + ە ← خواردە
دیتن	دیت	دیت + ە ← دیتە
بوون	بوو	بوو + ە ← بووە

١ ـ رەگـەڵ رەگ، یان قەدی فرمـانـی نـاسـادە (لێکدراو)دا، ناوی ناسادەی لێکدراو دادەرِێژێ، وەك:

× کلك هەڵ سەنگاندن (چاوگی ناسادە).

کلك هەڵ سەنگێن (قەدی فرمانی ناسادە)

کلك هەڵ سەنگێن + ە ← کلك هەڵ سەنگێنە

× (گۆرهەڵ کەندن (چاوگی ناسادە)

گۆرِ هەڵ کەند (قەدی فرمانی ناسادە)

گۆرِ هەڵ کەند + ە ← گۆرِهەڵ کەندە[1]

× مەشکە درِان (چاوگی ناسادە)

مەشکەدرِ (رەگی فرمانی ناسادە)

مەشکەدرِ + ە ← مەشکەدرِە

× کەرخنکاندن (چاوگی ناسادە).

کەرخنکان (رەگی فرمانی ناسادە).

کەرخنکێن (رەگی فرمانی ناسادە).

کەرخنکێن + ە ← کەرخنکێنە

× دۆشاومژین (چاوگی ناسادە).

دۆشاومژ (رەگی فرمانی ناسادە).

دۆشاومژ + ە ← دۆشاومژە

٣ ـ دەوری گونجاندن:

ئەم بزوێنە (ە) دەوری بەستن و گونجاندن و یەك خستن دەبینێ لە نێوان وشەیێك و پاشگرێك دا، وەك:

وشەی (پەستەك). ئەم وشەیە:

ـ لە قەدی فرمانی (پەست)

ـ لە پاشگری (ك)

ـ پیتەبزوێنی (ە) خراوەتە نێوانیان پێکیەوە گونجاندوون و بە هەرسێکیـان وشـەی (پـەسـتـەك)یـان، دارشـتـوە. لەو پاشگرانەی کە بە یاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە وشەی دارِژاو پێك دەهێنن، ئەمانەن:

١ ـ پاشگری (ك):

ئەم پاشکرە، ئەگەر:

أ ـ خرایـە تەك ناوێکی سادە بەیـاریـدەی پیتـەبـزوێنی (ە)وە، وشەیێکی دارِژاوی نوێ پێك دەهێنێت، وەك:

دەست + ە + ك ← دەستەك

کەشك + ە + ك ← کەشکەك

چەم + ە + ك ← چەمەك[2]

خشت + ە + ك ← خشتەك

هێڵ + ە + ك ← هێڵەك

کۆم + ە + ك ← کۆمەك

ب ـ خرایـە تەك رەگی فرمـان بەیـاریـدەی پیتـەبزوێنی (ە)وە، وشەیێکی دارِژاوی نوێ سازدەدات، وەك:

چاوگ	رەگ	ناوی دارِژاو
رِووان	رِوو	روو + ە + ك ← رووەك
پەستان	پەست	پەست + ە + ك ← پەستەك
نووسان	نووس	نووس + ە + ك ← نووسەك
گەستن	گەز	گەز + ە + ك ← گەزەك
گیران	گیر	گیر + ە + ك ← گیرەك
کوتان	کوت	کوت + ە + ك ← کوتەك

جـ ـ خرایە تەك ئاوڵناوی سادە بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە وشەیێکی دارِژاوی نوێ سازدەدات، وەك:

بەرز	بەرز + ە + ك ← بەرزەك
چەپ	چەپ + ە + ك ← چەپەك

چەوت   چەوت + ە + ك ← چەوتەك

قامیش + ە + ڵان ← قامیشەڵان

٢ ـ پاشگری (وان):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك ناوێ بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە وشەیەكی دارژاو بۆ واتاو مەبەستێكی نوێ پێك دەهێنێ، وەك:

باخ + ە + وان ← باخەوان

شاخ + ە + وان ← شاخەوان

دار + ە + وان ← دارەوان

پاس + ە + وان ← پاسەوان

نێچیر + ە + وان ← نێچیرەوان

دەسك + ە + وان ← دەسكەوان

ئاش + ە + وان ← ئاشەوان

٣ ـ پاشگری (وا):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك ناوێ، دەتوانێت بە یاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیەكی نوێی دارژاو بۆ واتاو مەبەستێكی نوێ سازبدات. دەشێت وشە نوێیەكە:

أ ـ ناوی كارا بیەخشێت، وەك:

نان + ە + وا ← نانەوا

پێش + ە + وا ← پێشەوا

ب ـ ناوی ئاسایی بیەخشێت، وەك:

ئارد + ە + وا ← ئاردەوا

شیر + ە + وا ← شیرەوا

٤ ـ پاشگری (ڵان):

ئەم پاشگرە دیسان بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، دەتوانێت لەتەك ناوێ، یان ئاوەڵناوێك دا، وشەیەكی نوێ بۆ واتاو مەبەستێكی نوێ پێك بهێنێت، وەك:

نەرم + ە + ڵان ← نەرمەڵان

سەوز + ە + ڵان ← سەوزەڵان

بەرد + ە + ڵان ← بەردەڵان

تێبینی:

ئەگەر وشەكە كۆتایی بە پیتەبزوێنی (ە) هاتبوو، پێویستی بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە) نییەو خۆی دەتوانێت كارەكە ئەنجام بدات، وەك:

كوندە + ڵان ← كوندەڵان

٥ ـ پاشگری (ن):

ئەم پاشگرە بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، دەتوانێت لەتەك وشەیەكی سادەدا، وشەیەكی دارژاو پێك بهێنێ بۆ مەبەست و واتایێكی تر، وەك:

ڕێژ + ە + ن ← ڕێژەن

ڕەق + ە + ن ← ڕەقەن

ڕووت + ە + ن ← ڕووتەن

گێژ + ە + ن ← گێژەن

٦ ـ پاشگری (م ـ مین):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك ئاوەڵناوی ژمارەیی و كۆتایی ئاوەڵناوەكە بە پیتەنەبزوێن هاتبوو، بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، ئاوەڵناوە ژمارەیی‌یەكە دەكات بە ئاوەڵناوی ڕیزێن، واتە (تەرتیبی)، وەك:

× حەوت + ە + م ← حەوتەم

حەوت + ە + مین ← حەوتەمین

× چوار + ە + م ← چوارەم

چوار + ە + مین ← چوارەمین

× شەش + ە + م ← شەشەم

شەش + ە + مین ← شەشەمین

بەڵام ئەگەر ئاوەڵناوە ژمارەییەكە كۆتایی بە پیتەبزوێن هاتبوو، لەم بارەدا دەبێت پیتە گونجاندنی (ی) بە دوای ئاوەڵناوە ژمارەیی‌یەكەدا بهێنرێت، ئەوجا پیتەبزوێنی (ە)

لەدوای ئەمیشەوە، پاشگری (م ـ مین)، وەك:

× سێ + ی + ە + م ← سێیەم

سێ + ی + ە + مین ← سێیەمین

× دە + ی + ە + م ← دەیەم

دە + ی + ە + مین ← دەیەمین

× نۆ + ی + ە + م ← نۆیەم

نۆ + ی + ە + مین ← نۆیەمین

٧ ـ پاشگری (ڵ):

ئەم پاشگرە دەخرێتە تەك وشەیێكی‌تر، بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێكی تازە كوورە (دارژاو) بۆ واتاو مەبەستێكی نوێ ئەنجام دەدات، وەك:

خشت + ە + ڵ ← خشتەڵ

فش + ە + ڵ ← فشەڵ

كۆم + ە + ڵ ← كۆمەڵ

پاش + ە + ڵ ← پاشەڵ

پێش + ە + ڵ ← پێشەڵ

٨ ـ پاشگری (ڵە):

ئەم پاشگرە كە لە پاشگری (ڵ)و پاشگری (ە) پێك هاتووە، ئەگەر خرایە تەك ناوێ، یان ئاوەڵناوێ بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێكی نوێی دارژاو بۆ واتاو مەبەستێكی تازە پێك دەهێنێ، وەك:

أ ـ لەگەڵ ناودا:

كۆم + ە + ڵە ← كۆمەڵە

خشت + ە + ڵە ← خشتەڵە

تووت + ە + ڵە ← تووتەڵە

ب ـ لەتەك ئاوەڵناودا:

قنج + ە + ڵە ← قنجەڵە

نەرم + ە + ڵە ← نەرمەڵە

ڕووت + ە + ڵە ← ڕووتەڵە

سەوز + ە + ڵە ← سەوزەڵە

٩ ـ پاشگری (وەر):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك وشەیێكی‌تر بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێكی نوێ بۆ واتاو مەبەستێكی نوێ پێك دێ، وەك:

بەخت + ە + وەر ← بەختەوەر

دەم + ە + وەر ← دەمەوەر

بیر + ە + وەر ← بیرەوەر

كوێر + ە + وەر ← كوێرەوەر

١٠ ـ پاشگری (وەری):

ئەم پاشگرە ناسادەیە، واتە لە پاشگری (وەر)و پاشگری (ی) پێك هاتووە، ئەگەر خرایە تەك وشەیێكی‌دی، بە هەموویان وشەیێكی دارژاوی نوێ لە واتاو ڕووخساردا پێك دەهێنن، وەك:

بەخت + ە + وەری ← بەختەوەری

دەم + ە + وەری ← دەمەوەری

بیر + ە + وەری ← بیرەوەری

كوێر + ە + وەری ← كوێرەوەری

١١ ـ پاشگری (وار):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە دوای وشەیێك، بەیارمەتی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێكی نوێی دارژاو [illegible] بۆ واتاو مەبەستێكی جوێ لە وشە بنەرەتیەكە، وەك:

شوێن + ە + وار ← شوێنەوار

دێرین + ە + وار ← دێرینەوار

خوێند + ە + وار ← خوێندەوار

كوڵ + ە + وار ← كوڵەوار

١٢ ـ پاشگری (واری):

ئەم پاشگرە ناسادەیە، واتە لە پاشگری (وار)و پاشگری (ی) پێك هاتووە، ئەگەر هاتوو خرایە تەك وشەیێكی‌تر بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێكی نوێ [illegible]

مەبەستێکی دی سازدەدات، وەك:

کورد + ە + واری ← کوردەواری

خوێند + ە + واری ← خوێندەواری

کۆڵ + ە + واری ← کۆڵەواری

١٣ ـ پاشگری (کی):

ئەم پاشگرەش سادەیە، واتە لە پاشگری (ك)و پاشگری (ی) پێك هاتووە، ئەگەر خرایە تەك وشەیێکیدی بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێکی دارِژاوی نوێ پێك دێت بۆ واتاو مەبەستێکی جوێ لە واتاو مەبەستە بنجییەکەی، وەك:

خێڵ + ە + کی ← خێڵەکی

دەشت + ە + کی ← دەشتەکی

پێش + ە + کی ← پێشەکی

سەر + ە + کی ← سەرەکی

شەو + ە + کی ← شەوەکی

١٤ ـ پاشگری (تی):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك وشەیێکیتر بە یاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، وشەیێکی دارِژاوی تازە پێك دەهێنێت، وەك:

پیاو + ە + تی ← پیاوەتی

خۆشناو + ە + تی ← خۆشناوەتی

بەڵام ئەگەر وشەکە کۆتایی بە پیتەبزوێن هاتبوو، لەو بارەدا دەشێت پیتی (ی) گونجاندن بەدوای وشەکەدا بهێنرێ، ئەوجا پیتەبزوێنی (ە)، دوای ئەویش پاشگری (ەتی)، وەك:

برا + ی + ە + تی ← برایەتی

درِندە + ی + ە + تی ← درِەندەیەتی

ئاغا + ی + ە + تی ← ئاغایەتی

ئازا + ی + ە + تی ← ئازایەتی

١٥ ـ پاشگری (مەنی):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك وشەیێك، بەیاریدەی پیتە بزوێنی (ە)وە، وشەیێکی نوێ بۆ واتایێکی نوێ پێك دێت، وەك:

سارد + ە + مەنی ← **ساردەمەنی**

خواست + ە + مەنی ← خواستەمەنی

خوارد + ە + مەنی ← خواردەمەنی

سووت + ە + مەنی ← سووتەمەنی

مزر + ە + مەنی ← مزرەمەنی

چاپ + ە + مەنی ← چاپەمەنی

بەڵام ئەگەر وشەکە، خۆی کۆتایی بە پیتەبزوێنی (ە) هاتبوو، پێویستی بە یاریدەی پیتەبزوێنی (ە) نییە، وەك:

تەقە + مەنی ← تەقەمەنی

١٦ ـ پاشگری (ر):

ئەم پاشگرە ئەگەر خرایە تەك رەگی فرمانی سادەی تێپەر، بە یاریدەی پیتەبزوێنی (ە)وە، ناوی کارای دارِژاو پێك دەهێنێ، وەك:

چاوگ	رەگ	کارای دارِژاو
نووسین	نووس	نووس + ە + ر ← **نووسەر**
فرۆشتن	**فرۆش**	**فرۆش + ە + ر ← فرۆشەر**
چاندن	**چێن**	**چێن + ە + ر ← چێنەر**
ناردن	**نێر**	**نێر + ە + ر ← نێرەر**
بەخشین	**بەخش**	**بەخش + ە + ر ← بەخشەر**
پێوان	**پێو**	**پێو + ە + ر ← پێوەر**

١٧ ـ پاشگری (وە):

ئەم پاشگرە:

أ ـ ئەگەر خرایە تەك ناوێ، یان چاوگێ، کە کۆتاییان

به پیتـەُ نەبـزوێن هاتبـوو، ئەوا دەبێت پیتـە بزوێنی (ە) بخرێتە دوای ناوەکە، یان چاوگەکە، واتە بەیاریدەی پیتە بزوێنی (ە)ەوە دەتوانن کارەکەی خۆیان ئەنجام بدەن، وەك:

ـ وێنە بۆ چاوگ:

هاتن + ە + وە ← هاتنەوە

شاردن + ە + وە ← شاردنەوە

کردن + ە + وە ← کردنەوە

کولان + ە + وە ← کولانەوە

خواردن + ە + وە ← خواردنەوە

پلیشان + ە + وە ← پلیشانەوە

ڕشان + ە + وە ← ڕشانەوە

گەشان + ە + وە ← گەشانەوە

ـ وێنە بۆ ناو:

لە شارەوە (لە ـ شار + ە + وە)

لە خوارەوە (لە ـ خوار ـ ە + وە)

بە بەرگەوە (بە ـ بەرگ + ە + وە)

بە ڕەگەوە (بە ـ ڕەگ + ە + وە)

ب ـ ئەگـەر خرایـە تەك فرمـانێـك و فرمـانـەکـە کۆتایی بە پیتـەنـەبـزوێن هاتبوو، ئەم کارە بەیاریدەی پیتەبزوێنی (ە) پێك دێت، وەك:

هات هات + ە + وە ← هاتەوە

نیشت نیشت + ە + وە ← نیشتەوە

خوارد خوارد + ە + وە ← خواردەوە

کرد کرد + ە + وە ← کردەوە

هێشت هێشت + ە + وە ← هێشتەوە

بەڵام ئەگەر:

ـ فرمانەکە کۆتایی بە پیتەبزوێنی (ا) یان (ی) هاتبوو، لە پێشـا پیتـە گونجـانـدنی (ی) دەخـەینـە دوای فرمانەکە، ئەوجـا پیتـەبـزوێنی (ە)ی بەدوادا دەهێنین، پاش ئەوانیش پاشگری (وە)، وەك:

× وێنە بۆ پیتەبزوێنی (ا):

کێڵا (کێڵا + ی + ە + وە ← کێڵایەوە)

گریا (گریا + ی +ە + وە ← گریایەوە)

شێلرا (شێلرا + ی + ە + وە ← شێلرایەوە)

سووتا (سووتا + ی + ە + وە ← سووتایەوە)

× وێنەی بۆ پیتەبزوێنی (ی)، وەك:

نووسی (نووسی + ی + ە + وە ← نووسییەوە)

چاندی (چاندی + ی + ە + وە ← چاندییەوە)

فری (فری + ی + ە + وە ← فرییەوە)

کری (کری + ی + ە + وە ← کرییەوە)

ـ ئەگەر فرمانەکە، ڕابوردووی تەواوبوو، لەم بارەدا:

× پیتە بزوێنی (وو)ی نیشانەی پارتیسپ دەگۆڕێن بە (ۆ)

× پیتە گونجاندنی (ت) دەخەینە دوای پارتیسپی (ۆ)وە

× ئەنـجـا پیتـەبـزوێنی (ە)ی یاریـدەدەر بە دوای پیتـە گونجاندنی (ت)دا، دەهێنین.

× لەپاشا پاشگری (وە) دەخەینە سەری، وەك:

گرتوو (گرتۆ + ت + ە + وە ← گرتۆتەوە)

خواردوو (خواردۆ + ت + ە + وە ← خواردۆتەوە)

چاندوو (چاندۆ + ت + ە + وە ← چاندۆتەوە)

نووستوو (نووستۆ + ت + ە + وە ← نورستۆتەوە)

جـ ـ ئەگـەر پاشگـری (وە) خرایـە تەك ئامـرازی پەیوەندی ناسـادەوە، بەیـاریـدەی پیتـەبزوێنی (ە)وە، کارەکە ئەنجام دەدرێ، وەك:

× پێك (پێك + ە + وە ← پێکەوە)

× لێك (لێك + ە + وە ← لێکەوە)

× تێك (تێك + ە + وە ← تێکەوە)

بەڵام ئەگەر ئامرازە پەیوەندییەکە سادە بوو، وەك (پێ، تێ، لێ...) بەبێ یـاریـدەی پیتـەبـزوێنی (ە) پاشگـری

(وە)ی دەخرێتە سەر، وەك:
بێ (بێ + وە ← پێوە)
تێ (تێ + وە ← تێوە)
لێ (لێ + وە ← لێوە)

١٧ - ئامرازی (کە):

ئەگەر بمانەوێ ناوێکی نەناسیاو، بکەین بە ناسیاو:

١ - ئەگەر ناوە نەناسیاوەکە (نەناسراوەکە) کۆتایی بە پیتە نەبزوێن هاتبوو، ئەوا پیتەبزوێنی (ە) دەخرێتە دوای ناوە نەناسیاوەکەوە، ئەنجا ئامرازەکە، دەخەینە دوای پیتەبزوێنەکەوە، وەك:

بەروو (بەروو + ە + کە ← بەرووەکە)
باخ (باخ + ە + کە ← باخەکە)
بەفر (بەفر + ە + کە ← بەفرەکە)
هەویر (هەویر + ە + کە ← هەویرەکە)
باڵباز (باڵباز + ە + کە ← باڵبازەکە)
گەڕێن (گەڕێن + ە + کە ← گەڕێنەکە)
دەمەداس (دەمەداس + ە + کە ← دەمەداسەکە)
دارسێو (دارسێو + ە + کە ← دارسێوەکە)

ب - ئەگەر ناوە نەناسیاوەکە کۆتایی بە پیتەبزوێنی (ێ) یان (ی) هاتبوو، لەم بارەدا پیتەگونجاندنی (ی) دەخرێتە دوای ناوەکە ئەوجا پیتەبزوێنی (ە)و لەپاشا ئامرازی (کە) پێ‌ناسین...

- وێنە بۆ (ێ):
ڕێ (ڕێ + ی + ە + کە ← ڕێیەکە)
لادێ (لادێ + ی + ە + کە ← لادێیەکە)
تەشوێ (تەشوێ + ی + ە + کە ← تەشوێیەکە)
هەرمێ (هەرمێ + ی + ە + کە ← هەرمێیەکە)
- وێنە بۆ (ی):
ڕێوی + ی + ە + کە ← ڕێوییەکە)
مراوی (مراوی + ی + ە + کە ← مراوییەکە)
ماسی (ماسی + ی + ە + کە ← ماسییەکە)
کانی (کانی + ی + ە + کە ← کانییەکە)

حـ - ئەگەر ناوەکە کۆتایی بە پیتەبزوێنی (ا،ۆ،ە) هاتبوو، وە ویسترا بکرێت بە ناسیاو، لەم بارەدا پێویستی بە پیتەبزوێنی (ە) نییە، وەك:

کەوا (کەوا + کە ← کەواکە)
چەقۆ (چەقۆ + کە ← چەقۆکە)
پەنجەرە (پەنجەرە + کە ← پەنجەرەکە)

٤ - دەوری ئامرازی پەیوەندی:

ئەم پیتە بزوێنە (ە) لە زمانی کوردیدا، دەوری ئامرازی پەیوەندی دەبینێ‌و دەکەوێتە دوای فرمانەوەو لەتەك ناوەکەی دوای خۆیدا دەستەواژەی بەرکاری ناراستەوخۆ پێك دەهێنێ، وەك:

- دەچمە هەولێرێ (دەچم - ە - هەولێرێ)
- ڕێوی دەمی نەدەگەیشتە ترێ (دەگەیشت + ە + ترێ)
دەی گوت: ترشە..
- کتێبەکەم خستە سەرمێزەکە (خست + ەسەر + مێزەکە)
- فڕۆکەکە کەوتە خوارێ (کەوت + ە + خوارێ)
- لە باخەکە هاتە دەرێ (هات + ە + دەرێ)

٥ - دەوری نیدا:

پیتەبزوێنی (ە) لە ئاخاوتن دا دەوری ئامرازی دەنگ دان (نیدا) دەبینێ‌و دەکەوێتە دوای دەنگ دراوەکەوە، وەك:

کوڕە.. وریا بە نەکەوێتە خوارەوە (کوڕ - ە)
گیانە.. وەرە لام دڵ بۆت سووتاوە (گیان - ە)
کوردینە.. بخوێنن (کورد - ین - ە)
سوارە.. وەرە لەم بوارەوە بپەڕینەوە. (سوار - ە)

٦ ـ دەوری لێکدان لە وشەی ناسادەدا دەبینێ:

ئەم بزوێنە (ە) دەخرێتە نێوان دوو وشەی سادەوە، هەر دوو وشەکە لێک دەدا، واتە بە یەکیانەوە دەبەستێ و وشەیێکی نوێ پێک دەهێنێت کە لە رووخسارو ناوەرۆک دا، لە دوو وشە سادەکە جیاوازە، بۆ وێنە:

گەرد + ە + مل ← گەردەمل
گوڵ + ە + باخ ← گوڵەباخ
بەرد + ە + نوێژ ← بەردەنوێژ
دەم + ە + داس ← دەمەداس
پیر + ە + مێرد ← پیرەمێرد
کۆر + ە + پان ← کۆرەپان
هەور + ە + تریشقە ← هەورەتریشقە
گیسک + ە + نێر ← گیسکەنێر
وشک + ە + جوو ← وشکەجوو
دەڵ + ە + ورچ ← دەڵەورچ

هەروەها دەخرێتە نێوان دوو رەگی فرمانەوە، وشەیێکی ناسادە پێک دێت، وەک:

تەق + ە + تەق ← تەقەتەق
لەرز + ە + لەرز ← لەرزەلەرز
جووڵ + ە + جووڵ ← جووڵەجووڵ
لوور + ە + لوور ← لوورەلوور
گرم + ە + گرم ← گرمەگرم

هەندێ جار ئەم پیتە (ە) لەتەک ئامرازی (و)ی عەتف دا یەک دەگرن و پێکەوە دەکەونە نێوان دوو وشەی سادەی هاوچەشنەوە، بۆ پێک هێنانی وشەیێکی ناسادە، کە واتاو مەبەستێکی نوێ پێک دەهێنن، وەک:

شاخ + ەو + شاخ ← شاخەوشاخ
بان + ەو + بان ← بانەوبان
شار + ەو + شار ← شارەوشار
خەرمان + ەو + خەرمان ← خەرمانەوخەرمان

هەروەها دەکەونە نێوان دوو وشەی سادەی ناجۆرەوە، وەک:

دەست + ەو + یەخە ← دەستەویەخە
دەم + ەو + روو ← دەمەوروو
بەر + ەو + ژوور ← بەرەوژوور
دەم + ەو + ئێوارێ ← دەمەوئێوارێ
گۆڕ + ەو + شار ← گۆڕەوشار
سەر + ەو + ژوور ← سەرەوژوو

٧ ـ دەوری پاشبەند لە ئاوەڵناوی نیشانەدا، دەبینێ:

ئەم بزوێنە (ە) دەبێتە پاشکۆی (پاشبەند)ی ئاوەڵناوی نیشانە، وەک:

ئەم ـ هەویر ـ ە ئاو زۆر دەکێشێ.

لەم پەندەدا وەک دەبینین:

ئاوەڵناوی (ئەم)و پاشبەند (ە) واتە (ئەم ــــ ە) بە هەردووکیان ناوی (هەویر)یان گرتۆتە نێو خۆیان بۆ ئەوەی دەست نیشان و دیاری بکەن، وەک دەشبینین ئاوەڵناوی نیشانە (ئەم) کەوتۆتە سەرەتاوە، ئەنجا ناوە دەست نیشان کراوەکەی بەدوادا هاتووەو لەپاشا بزوێنی (ە)ی پاشبەند.

هەروەها ئاوەڵناوی (ئەو ــــ ە)یش، وەک:

× ئەو ـ چاو ـ ە کوێر بێت، کە خەنیمی خۆی ناناسێت.
× ئەم نانە، بەو ـ رۆن ـ ە. ئەنجا.

أ ـ ئەگەر وشە دەست نیشان کراوەکە کۆتایی بە پیتە بزوێن نەهاتبوو، سادەبێت، یان ناسادە (دارژاو ـ لێکدراو) پاشبەندی (ە) دەخرێتە کۆتایی وشەکەوە (واتە وشە دەست نیشان کراوەکەوە)، وەک:

ئەم گورگ + ە ← ئەم گورگە (ناوی سادە)
ئەو بەرخ + ە ← ئەو بەرخە (ناوی سادە)
ئەم کوردستان + ← ئەم کوردستانە (ناوی دارژاو)

ئەو رووەك + ە ← ئەو رووەکە (ناوی دارِژاو)
ئەم دەمەداس + ە ← ئەم دەمەداسە (لێکدراو)
ئەو گوڵەگەنم + ە ← ئەو گوڵەگەنمە (لێکدراو)

ب ـ ئەگەر ئەو وشە سادە، یان ناسادەیەی کە دەویستریّ بە یەکیّ لە ئاوەڵناوی (ئەم ــ ە)یان (ئەو ــ ە) دەست نیشان بکرێت و لە شێوەی (کۆ)دا بوو، وە کۆتایی بە پیتەبزوێن نەهاتبوو، دەبێت پاشبەندی (ە) بخرێتە دوای ئامرازی (کۆ)وە نەك وشە سادەکە یان ناسادەکە، وەك:

ئەم گوڵ + ان + ە ← ئەم گوڵانە
ئەو رووەك + ان + ە ← ئەو رووەکانە
ئەم چیرۆك نوس + ان + ە ← ئەم چیرۆك نووسانە
ئەو تفەنگ بەدەست + ان + ە ← ئەو تفەنگ بەدەستانە

حـ ـ ئەگەر ئەو وشەیەی کە دەویستریّ بە ئاوەڵناوی (ئەم ـ ە) یان (ئەو ــ ە) دەست نیشان بکرێت، وە وشەکە ـ سادە بێت، یان ناسادە) کۆتایی بە پیتە بزوێنی (ە، ا، ۆ، ی، ێ، وێ) هاتبوو، دەبێت.
ـ پیتە نەبزوێنی (ی) گونجاندن بخرێتە دوای پیتەبزوێنی وشەکە.
ـ پاشبەندی (ە) بخرێتە دوای پیتە نەبزوێنی (ی)، وەك:

ئەم + پەنجەرە + ی + ە ← ئەم پەنجەرەیە
ئەو + رێ + ی + ە ← ئەو رێیە
ئەم + خوێ + ی + ە ← ئەم خوێیە
ئەو + دەرگا + ی + ە ← ئەو دەرگایە
ئەم + کانی + ی + ە ← ئەم کانییە
ئەو + چەقۆ + ی + ە ← ئەو چەقۆیە

هەروەها ئەگەر وشە نیشانەکراوەکانیش ناسادە بوون، وەك:

ئەم + دەسکەچەقۆ + ی + ە ← ئەم دەسکەچەقۆیە
ئەو + بەرەکەوا + ی + ە ← ئەو بەرەکەوایە
ئەم + سەبەتەترێ + ی + ە ← ئەم سەبەتەترێیە
ئەو + سەرکانی + ی + ە ← ئەو سەرکانییە
ئەم + گۆشتەتوێتوێ + ی + ە ← ئەم گۆشتە توێتوێیە

د ـ ئەگەر وشە دەست نیشان کراوەکە یەکێ لەم وشانە بوو (رۆ، شەو، سەر، لا، بەر، پەر) پاشگری (ە)ی نەگەرەکە، وەك:

× ئەمساڵ ساڵی مەیموونە،
ئەمە هەوڵمانە،
ئاخۆ دواییمان چۆنە. (ئەم ـ ساڵ. . .)

× ئەمسەر ئەکاو ئەو سەر ئەکا
(ئەم ـ سەر. . .)
(ئەو ـ سەر. . .)

× ئەمرۆ هاتم (ئەم ـ رۆ. . . .)
× ئەمشەو باران باری (ئەم ـ شەو. . .)
× ئەملاو ئەولا دەکات. (ئەم ـ لا ـ . . . .)
(ئەو ـ لا ـ . . . .)
× ئەمبەرو ئەو بەر مەکە (ئەم ـ بەر ـ . . . .)
(ئەو ـ بەر ـ . . . .)
× یان ئەمپەر دەگرێ، یان ئەو پەر.
(ئەم ـ پەر ـ . . . .)
(ئەو ـ پەر ـ . . . .)

هـ ـ ئەگەر وشەیێك بە وشەیێکیدی تەواوکرا، وەك:

کۆتری چیا

لێرەدا ئەگەر ویسترا ناوە تەواوکراوەکە، واتە (کۆتر)ە کە دەست نیشان بکرێت، وشەی کۆتر دەخرێتە نێوان (ئەم. . . ە) یان (ئەو. . . ە) لەم بارەدا پاشبەندی (ە) بەدوای وشەی کۆتردا دەهێنرێت و دەڵێین:

ئەم ـ کۆتر ـ ەی چیا
ئەو ـ کۆتر ـ ەی چیا

بەڵام ئەگەر ویستمان ناوە تەواوکەرەکە، واتە وشەی

ئیشانە بکەین، لەم بارەدا پاشبەندی (ە) بەدوای وشەی (چیا)دا دەهێنین، وەك:

کۆتری (ئەم ـ چیا ـ ی + ە) ← چیایە

کۆتری (ئەو ـ چیا + ی + ە) ← چیایە

هەروەها:

ڕێواسی کوێستان

ئەم ڕێواسەی کوێستان

ڕێواسی ئەم کوێستانە

تێبینی:

ناوی تەواوکەر، یان تەواوکراو، ئەگەر ناسراوی دیار، یان نادیار بوو، ناتوانرێ بە ئاوەڵناوی (ئەم . . . ە) یان (ئەو . . . ە) نیشانە بکرێت، واتە ناتوانرێت بوترێت:

ئەم کۆترەکەی چیا

کۆتری ئەم چیاکانە

ئەو کۆترێکی چیا

کۆتری ـ ئەو ـ چیایێك ـ ە.

بە واتایێکی ڕوونتر ئاوەڵناوی نیشانەی (ئەم. . . ە)و (ئەو. . ە) تەنیا دەچێتە سەر وشەی نەناسراو (نکرة).

و ـ ئاوەڵناوی نیشانەی (ئەم)و (ئەو)، وەك:

ئەم ـ سوار ـ ە لەلادێوە هاتووە

ئەو ـ کەو ـ ە دەقاسپێنێ

ئەگەر ویستمان لە ڕستەی یەکەم دا ناوە دەست نیشان کراوەکە، کە وشەی (سوار)ە ناونەهێنین، لەم بارەدا پاشبەندی (ە) دەلکێنرێت بە ئاوەڵناوی (ئەم)ەوەو ڕستەکە وەهای لێدێ:

ئەمە لەلادێوە هاتووە

هەروەها لە ڕستەی دووەمیش دا، ناوی (کەو) دەست نیشان کراوە، ئەگەر بمانەوێ ناوە دەست نیشان کراوەکە لابەرین، واتە ناوی نەهێنین لەبەر هەر مەبەستێ بێت، ئەو دەمە پاشبەندی (ە) یەکسەر دەلکێنین بە ئاوەڵناوی (ئەو)ەوەو ڕستەکە وەهای لێدێت:

ئەوە دەقاسپێنێ.

لەم بارانەدا بە وشەی (ئەمە)و (ئەوە) بە تاك و کۆیانەوە (ئەمانە)و (ئەوانە) دەگوترێت (ڕاناوی نیشانە) چونکە لەبری وشە نیشانە کراوەکە بەکارهاتووە.

ز ـ تەرکیبی وەسفی ئەگەر ویسترا بە ئاوەڵناوی (ئەم . . ە) یان (ئەو. . . ە) دەست نیشان بکرێت، دەبێت لەپێش دا، تەرکیبەکە بخرێتە شێوەی ناوێکی ناسادە (لێکدراو)ەوە، ئەوجا دەست نیشان بکرێت، بۆ وێنە:

گوڵی سوور

چاوی کاڵ

کەوی گەردن بە خاڵ

سێوی مزر

× لە هەنگاوی یەکەم دا، ئەو تەرکیبانە هەموویان دەخەینە شێوەی وشەیێکی ناسادەوە (لێکدراوەوە):

گوڵەسوور

چاوکاڵ (چاوەکاڵ)

کەوە گەردن بەخاڵ

مزرەسێو

× لە هەنگاوی دووەم دا، ئاوەڵناوی (ئەم) یان (ئەو) دەخەینە بەرایی وشە لێکدراوەکانەوە:

ئەم گوڵە سوور

ئەم چاوکاڵ (چاوەکاڵ)

ئەو کەوەگەردن بەخاڵ

ئەو مزرە سێو

× لە هەنگاوی سێیەم دا، پاشبەندی (ئەم)و (ئەو) کە پیتەبزوێنی (ە)یە دەخەینە کۆتایی وشە لێکدراوەکەوە:

ئەم گوڵە سوورە

ئەم چاوکاڵە (ئەم چاوەکاڵە)

ئەو کەوە گەردن بەخاڵە

ئەو مزرە سێوە

ز ـ ئەگەر دوو وشەی سادە، یان ناسادە (دارژاو،

لێکدراو، ئاوێته) یان پتر واوی عەتف لە نێوانیان دا بوو، وە ویستـرا بە ئاوەڵناوی (ئـەم. . . ە) یان (ئـەو. . . ە) دەست نیشان بکرێت:

ـ ئاوەڵناوی (ئەم) یان (ئەو) دەخرێتە بەرایی وشەکە، یان وشەکان، بەڵام پاشبەندی (ە) دەخرێتە دوای ئەو وشەیە، یان وشانەی کە بەدوای واوی عەتفەکەدا دێت، وەك:

گەل و سوپا ـ ئەم گەل و سوپایە

هێلکەو رۆن ـ ئەم هێلکەو رۆنە

هەنارو هەرمێ و سێو ـ ئەو هەنارو هەرمێ و سێوە

چیاو گردو نەهاڵ ـ ئەو چیاو گردو نەهاڵە

بەڵام ئەگەر ویسترا هەردوو وشەکەی پێش و پاش واوە عەتفـەکـە دەست نیشـان بکـرێت، لەم بارەدا دەتـوانین پاشبـەنـدی (ە) بەدوای مەعتـوف و مەعتـوف ئیلەیهی‌دا بهێنین، وەك:

ئەم مەڕەو ئەو بزنە

ئەو سوارەو ئەم پیادە

ئەم شارەو ئەو گوندانە

ئەو پیاوەو ئەم ژنە

٨ ـ دەوری راناوی کەسی دووەم:

ئەم بزوێنە (ە) لە فرمانی داخوازی‌دا، دەوری کەسی دووەمی تاك دەبینی، وەك:

بنووسە (بـ ـ نووس ـ ە)

بکرە (بـ ـ کڕ ـ ە)

بفرە (بـ ـ فڕ ـ ە)

دانیشە (دانیش ـ ە)

٩ ـ دەوری فرمانی (بوون):

ئەم بزوێنـە دەوری فرمـانی (بـوون) دەبینی لە ڕستـەی ئیسنـادی‌دا بۆ کەسی سێیـەمی تاك لە دەمی ئەخبـاری حازردا، وەك:

بارام مەردە (مەرد ـ ە)

ترۆزی‌یەکە تاڵە. (تاڵ ـ ە)

هەنارەکە ترشە. (ترش ـ ە)

سەربازەکە ئازایە. (ئازا ـ ی ـ ە)

ئەم فرمانە (ە) لە ڕستەدا:

ـ وەك فرمـانێکی ناتـەواو (بێ‌هێـز) بەکـاردەهێنـرێت و ناتـوانێت ببێتـە گوزارە (مسنـد) هەتـا بەیاریدەی وشەیێك. یان چەند وشەیێکی‌ترەوە نەبێت، وەك:

سێوەکە مزرە.

لەم ڕستەیەدا:

سێوەکە: کارایە

مزرە: گوزارەیە

مزر: ئاوەڵناوە

ە: فرمـانی بوونی ناتـەواوە. ئەگـەر بەیـاریـدەی ئاوەڵنـاوی (مزر)ەوە نەبوایە نەی‌دەتوانی ببێتە گوزارە.

کەواتە وشەی (مزر) لێرەدا:

١ ـ فرمانی (ە) تەواوکردووە

٢ ـ سیفەتی (مزرێتی) داوەتەپاڵ سێوەکە

هەروەها:

باوکم لە شارە (ە)

مەریوان مەردە (ە)

مەهاباد شاری ئازادی‌یە (ە)

بەهار خۆشە (ە)

ـ دەبـێتـە یاریـدەدەری ڕێـژەی دوولایی (پـارتیسپ PARTICIP) بۆ ئەوەی ببێتـە فرمـانی رابـوردووی تەواو لە شێوەی کەسی سێیەمی تاك دا، وەك:

نووستن ـ نووست + وو ← نووستوو + ە

بارام نووستووە:

چاندن ـ چاند + وو ← چاندوو + ە

تۆوەکەم چاندووە.

نووسین ـ نووسی + و ← نووسیو + ه
وتارەکەم نووسیوە.

تێبینی:
هەندێ، پیتەبزوێنی (ە) لەم شێوانەدا بە راناوی تێدەگەن، وەك لە گۆڤاری رۆشنبیری ژمارە ـ(١٠٩) ساڵی ١٩٨٦ لاپەرە (٢٥٥)دا وتوومە باسێکم بە دەستەوەیە لەسەر فرمانی (ە)و پێشگری (هە) لە فرمانی (هەبوون)دا، ئەگەر بتوانم بگەمە ئەنجامێکی باش بڵاوی دەکەمەوە.

پەراویزەکان:

١ ـ گۆرهەڵ کەندە، یان (گۆرهەڵ کەنە) ناوی زیندەوەرێکە لەناو گۆرستانەکان دا دەژیو گۆری مردووەکان هەڵ دەکەنێ.

٢ ـ (چەمەك) ناوی گوندێکە لە کوردستان.

٣ ـ هەندێ لە پاشگری (ر)یان (ەر) دوو دڵن و بە کوردی دانانێن و دەڵێن لە (ەر)ی ئینگلیزییەوە هێنراوەتە ناو زمانی کوردییەوە، دەڵێن لەبری (ەر) پاشگری (یار) بەکاربهێنرێ، وەك:

نووسین نووس نووس + یار ← نووسیار
فرۆشتن فرۆش فرۆش + یار ← فرۆشیار
کرین کر کر + یار ← کریار
جووت جووت + یار ← جووتیار
کشت کشت + یار ← کشتیار

★ ★ ★

سەرچاوەکان:

١ ـ مختصری صرف و نحوی کوردی ـ سعید صدقی ـ بەغـ ـ ١٩٢٨ ـ

٢ ـ دەستووری زمانی کوردی ـ توفیق وەهبی ـ جزمی یەکەم ـ ١٩٢٩ بەغداد ـ ١٩٥٨.

٣ ـ گرتنی کەلێنێکی تر لە رێزمانی کوردی ـ نوری عەلی ئەمین ـ ١٩٥٨.

٤ ـ رێزمانی ئاخاوتنی کوردی لە چاپ کراوەکانی کۆری زانیاری کورد ـ ١٩٧٦.

٥ ـ پەندی پێشینان شێخ محمدی خاڵ ـ چاپخانەی مەعاریف ـ بەغداد ـ ١٩٥٧م.

٦ ـ رێزمانی کوردی ـ د. نسرین فخری و د. کوردستان موکریانی ـ زانکۆی سەلاحەددین ١٩٨٢.

تکایە، ئەوانەی باس و وتارمان بۆ دەنێرن، پەیرەوی ئەم دوو خاڵە بکەن: ـ
١ ـ باسەکە بەخەتێکی خۆش بنووسن و دابرکردنی (تقطیع) وشەکان بۆ ئێمە بەجێ بهێڵن.
٢ ـ باسەکە بە رێنووسی تازەی کۆر بنووسن.

دور حرف العلة (ە) في اللغة الكردية

نوري علي أمين

يتناول البحث اهمية وفائدة هذا الحرف في اللغة الكردية ، حيث يمكن بوساطته تكوين واستحداث عدد كبير من المفردات والمصطلحات الجديدة واضافتها الى دخيرة اللغة الكردية .

يلقي الباحث الضوء على الادوار التي يؤديها الحرف المذكور في اللغة الكردية ، وبقدر ماتلعب حروف العلة
ۆ، و، وو، ا ، ی، ێ، وێ)
دوراً هاماً في صياغة اللغة ، فان هذا الحرف ايضاً يلعب ذات الدور ويضرب مثالاً واضحاً على مايذهب اليه ويوضحه بشكل معضل ، ثم ينتقل الباحث الى الدور يؤويه كاللاحقة حيث عن طريق وصفه الى جانب مفردة اخرى تتكون مفردة جديدة تستخدم لمعنى وغرض جديدين ، اي ان تلك المفردة الجديدة تأخذ بعداً اخر من حيث معناها وغرضها .

وان هذا الحرف يستخدم كاللاحقة مع الاسم البسيط والى جانب الصفة البسيطة ، ومع الظرف البسيط يكون اسماً مشتقاً وبالاضافة الى ذلك يستخدم مع جذر الفعل البسيط ومع جذع الفعل البسيط وغير البسيط الى جانب جذع الفعل وفي تلك الاحوال يكون مع المفردات التي يلتصق بها مفردات جديدة . وبعد ذلك ينتقل الباحث الى دور في الرابطة والتوحيد بين مفردة ولاحقة حيث تتكون كلمات مشتقة ويأتي بامثلة عديدة ويتحدث باسهاب عن دور، في لاحقة (ك) و(وان) و (وا) و(ڵان) و(ن) و (م - مين) و (ڵ) و (ڵه) و (وەن) و (ر) و (وه) والاداة (كه) حيث يشفع مايذهب اليه بامثلة متعددة ويوضح كل الجوانب التي يتناولها . وفيما يتعلق بالاداة (كه) يقسمها الى أ، ب ، ج ثم يقف على دور هذا الحرف في اداة الربط ودوره في (نيدا) ودوره في التركيب في المفردة غير البسيطة ، ويقوم ايضاً بدور ملحق صفة لاشارة، ثم يشرح دوره في المخاطب بنوعية في فعل الطلب، كما انه يلعب دور فعل الكينونة في الجملة الاسنادية .

واخيراً فان الباحث يولي اهتماماً كبيراً بدور الحرف المذكور، ويبدي في سياق بحثه جملة من الملاحظات حوله في دوره البارز في اللغة الكردية وما تطرأ عليها من تطورات في استحداث مفردات ومصطلحات عديدة تغنى اللغة الكردية بثروة لغوية هائلة .